

ARAŞTIRMA MAKALESİ

2018 TARİHİNDE YENİLENEN HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAZANIMLARINDA ULUSAL DEĞERLER

Anıl Esemen^{a,*}, Ömür Sadioğlu^b

ÖZET

Her ülkenin olduğu gibi ülkemizin bütünlüğünü, milli birlik ve beraberliğimizi sağlayan ortak değerler vardır. Bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması görevini üstlenen kurumlardan biri de okullardır. İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflarda okutulan Hayat Bilgisi dersi ulusal değerlerin örgün eğitimde öğretilmeye başlandığı önemli bir derstir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı 2018 yılında değişmiş olup, kademeli olarak ilkokul 1. sınıf, 2. sınıf ve 3. sınıf olmak üzere sırasıyla uygulamaya geçecektir. Yeni uygulanacak bu programda ulusal değerlerin nasıl yer aldığını belirlemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Analitik araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada ulusal değerlerle ilgili kazanımlar Evin ve Kafadar'ın (2004) belirlediği kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Araştırma sonucunda 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda 1. sınıf kazanımların %15'inin, 2. sınıf kazanımlarının %14'ünün, 3. sınıf kazanımlarının ise %17'sinin ulusal değerlerle ilgili olduğu ve bu kazanımların 1. ve 3. sınıfta iki, 2.sınıfta ise sadece bir üniteye toplandığı görülmüştür.

14

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, Öğretim Programı, Ulusal Değer.

MAKALE HAKKINDA

Gönderim Tarihi: 21 Aralık 2018

Revize Tarihi: 22 Mayıs 2019

Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2018

DOI: 10.31805/acjes.501395

*Sorumlu Yazar: Anıl Esemen, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Görükle Kampüsü, 16059, Bursa, Türkiye.

E-Mail: anadolu2616@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5451-0418>

^bBursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Görükle Kampüsü, 16059, Bursa, Türkiye.

E-Mail: osadioglu@uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3055-7606>

E-ISSN: 2602-3342

Copyright © ACJES

RESEARCH ARTICLE

NATIONAL VALUES IN LIFE SCIENCES CURRICULUM RECONSTRUCTION IN 2018

Anil Esemen^{a,*}, Ömür Sadioğlu^b

ABSTRACT

As in every country, there are common values that ensure the integrity of our country, our national unity and solidarity. One of the institutions that undertake the task of transferring these values to future generations is schools. Life Science course taught in grades 1, 2 and 3 is an important lesson in which national values are taught in formal education. Life Science course curriculum has been changed in 2018 and will be applied gradually in the first class, 2nd class and 3rd grade. The purpose of this research is to determine how national values are included in this new program. In this study, which was carried out by analytical research method, the gains related to national values were classified according to the categories determined by Evin and Kafadar (2004). As a result of the research, it has been determined that 15% of first class achievements, 14% of 2nd class achievements and 17% of 3rd class achievements are related to national values in 2018 Life Science Course Curriculum. It is seen that these gains were collected in two units in 1st and 3rd grades and only in one unit in 2nd grade

15

Keywords: Life Science, Curriculum, National Value.

ARTICLE INFO

Received: 21 December 2018
Revised: 22 May 2019
Accepted: 29 May 2018

DOI: 10.31805/acjes.501395

*Corresponding Author: **Anil Esemen**, Bursa Uludag University, Institute of Educational Sciences, Görükle Campus, Bursa, Turkey.
E-Mail: anadolu2616@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5451-0418>

^bBursa Uludag University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Görükle Campus, Bursa, Turkey.
E-Mail: osadioglu@uludag.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3055-7606>

E-ISSN: 2602-3342
Copyright © ACJES

Giriş

Özbay (2002), ulusları ulus yapan unsurları; dil, din, gelenek ve görenekler, dünya görüşü, vatan, sanat ve tarih olarak sınıflamıştır. Bu unsurların toplumların ulus olma sürecine önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Çonoğlu (2014), bu sıralanan unsurların, toplumu oluşturan fertlerin milletleşme aşamasına ulaşmalarının yanı sıra millî bir kimliğe sahip olmalarını da sağladığını belirtmektedir.

Pek çok kültürde olduğu gibi kendi kültürel özelliklerimiz içinde de toplumumuza ait ulusal değerler barınmaktadır. “Sosyal bilimler literatürüne ilk defa Znaniecki tarafından kazandırılan değer kavramı Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamına gelen “valare” kökünden türemiştir” (Bilgin, 1995). Bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olması ile ilgili inanç (Güngör, 1993; akt.: Aydın, 2005) olarak da tanımlanan “değer” kavramını Theodorson (1979) sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut ve genelleştirilmiş davranış kalıpları olarak tanımlamaktadır. Farklı şekillerde tanımlanan değerler, sosyal bir varlık olan insanın toplum ile uyumu ve bireylerin günlük yaşamlarındaki performanslarında doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olmaktadır (Tay ve Yıldırım 2009).

Alan yazında değerlerin sınıflaması ile ilgili farklı sınıflamalar mevcuttur. Maslovaty’e göre (2003; akt.: Demircioğlu ve Tokdemir, 2008), araştırmacıların büyük bir bölümü değerleri ulusal ve evrensel değerler olarak sınıflandırmıştır. Ulusal değerler bir milleti meydana getiren din, dil, çıkar, ülkü ve tarih gibi ortak kavramlardan meydana gelirken, evrensel değerler tüm dünyayı ve insanlığı ilgilendiren ortak değerleri kapsamaktadır (Yücel, 1993). Ulusal değerler toplumların olmazsa olmazlarından olup; bu değerler uğruna fedakarlıklara razı olunan, toplumların ulus olma özelliğini sağlayan, ulusları ulus yapan niteliklerdir (Balibar ve Wallerstein, 1993). Ercan (2001) ulusal değerleri; millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, kahramanlık, dil, gelenek, görenekler ile ulusal marş, bayrak ve ulusal bayramların oluşturduğu ulusal simgeler şeklinde belirtirken evrensel değerleri ise demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, bağımsızlık, uygarlık, barış, hoşgörü, saygı, sevgi, anlayış uzlaşma, bilim, eşitlik, çevre duyarlılığı şeklinde açıklamıştır. Güventürk’e (2017) göre ulusal değerler ülke içerisinde yaşayan insanların hayat kalitesini şekillendiren değerler olup; yaşanan zamana kadar gelen, ulusları ulus yapan ortak kültür ve tarih, dil, din, vatan, aile birliği, bayrak gibi unsurlardır.

Ulusal değerlerin toplum içerisinde ulusal birlik duygusunun gelişimine ve etkin biçimde sürdürülmesine katkı sağladığı düşünülürse bu değerlerin kazanılmasının oldukça önemli olduğu ifade edilebilir (Cüro ve Gömlüksiz, 2011). Her ülkenin eğitim sisteminin, bireylere erken yaşlardan itibaren ulusal değerleri kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. (Gözütok, 2010). Temel bilgi ve becerilerin kazanıldığı ilkökul öğretim kademesi bu becerilerin yanında ulusal ve evrensel değerlerin de kazanılacağı ilk ve önemli bir eğitim basamağıdır (Yaşar, Kasa ve Bayır, 2015). Bu dönemde evrensel değerlerin ulusal değerlerle birlikte verilmesi ulusal değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır (Somuncu, 2010).

Dünya üzerinde kültür alışverişinin hızlı olduğu günümüzde bireylere ulus olma özelliği kazandıracak ulusal değerler ve diğer kültürlerle uyumlu olmasına olanak sağlayacak evrensel değerlerin kazandırılması önem arz etmektedir (Kolaç, 2010). Aydın ve Gürler (2014) bireylerin eğitim öğretim hayatları boyunca çeşitli derslerde edindikleri bilgilerin birçoğunun kalcılığının ve bireyin tutum ve davranışları üzerindeki etkisinin son derece kısıtlı olduğunu, buna karşın değerler ile ilgili öğrenmelerin hayat boyu etkililiğini sürdürdüğünü ifade etmektedir. Altunay ve Yalçınkaya’ya (2011) göre eğitim politikaları hazırlanırken ulusal ve evrensel değerler arasındaki ilişkileri anlayabilen, kendi kültürünü içselleştirerek evrensel kültürün gelişimine katkıda bulunabilecek bireylerin yetişmesine katkı sağlayacak uygulamaların dikkate alınması önemlidir. Bu politikaların başarılı olmasındaki önkoşul ise kendi ayakları üzerinde durabilen bireylerin yetişmesi ve eğitim sisteminin kendi kültüründen hareket etmesidir (Aydın ve Gürler, 2014).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda genel amaçlar kapsamında Madde 2’ de Türk Milli Eğitimi’nin genel amacı şu şekilde ifade edilmiştir;

“Türk Milletinin bütün fertlerini Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” (MEB, 1973, s. 2)

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu temel alınarak hazırlanan 2018 yılında yenilenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda da değerler eğitimi kapsamında ayrıca milli değerlere değinildiği göze çarpmaktadır. Programın perspektifi başlığı altında şu ifadeye yer verilmektedir: “Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır” (MEB, 2018: 4). Bu ifade de ulusal değerlerin yeni kuşaklara hassasiyetle aktarılmasına vurgu yapıldığı dikkati çekmektedir.

Yukarıda söz edilen hedeflerin yanı sıra programda değerlerin sadece bilgi düzeyinde öğrenilmesine değil yaşama aktarılması, değerlerin içselleştirilmesinin sağlanması ve bu değerlerin aktarılmasında yeni neslin de görev almasının hedeflendiği görülmektedir. Bu hedefler programın özel amaçları başlığında şu şekilde ifade edilmektedir: “Millî, manevi ve insani değerleri yaşantısal hâle getirir, Ülkesini sever, tarihî ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olur.” (MEB, 2018: 8).

Programın becerileri başlığında ise “Millî ve Kültürel Değerleri Tanıma” ifadesi geçmektedir. Özkan (2017) okulda değerler eğitiminin öncelikle Hayat Bilgisi dersi ve kitapları aracılığı ile verildiğini, bu değerlerin ders kitaplarında yer alan metinler aracılığı ile çocuklara aktarıldığını böylece çocukların topluma etkin bir şekilde uyum sağladığını belirtmektedir. Dolayısıyla okul hayatının ilk yıllarında hayata ilişkin temel kazanımların edinildiği Hayat Bilgisi dersinin ulusal değerlerin kazandırılmasında da oldukça önemli bir rol üstlendiğini söylemek yerinde olacaktır. Özellikle önemi vurgulanan Hayat Bilgisi dersinde ulusal değerlerin ne oranda yer aldığı tespit edilmesi araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Alan yazın incelendiğinde Çonoğlu (2014); Dönmez (2006); Ercan (2001); Evin ve Kafadar (2004); Gözütok (2010); Narin (2007); Yaşar, Kasa ve Bayır (2015) ve Tay ve Baş'ın (2015) yapmış oldukları çalışmaların içeriğinde ulusal değer kavramının konu alındığı görülmüştür. Yapılan bu araştırmanın sıralanan araştırmalardan farkı, araştırmanın yakın zamanda yenilenen bir program üzerinde olmasıdır. Ayrıca araştırmayı diğer araştırmalardan ayıran özellik, ulusal değerlerle program kazanımları arasındaki ilişkiyi incelemesidir. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda önemi vurgulanan ulusal değerlerin eğitim öğretim uygulamalarına yön veren kazanımlarda ne derece yer aldığı ortaya konması da alan yazına katkı sağlayacaktır. Öğrencileri millî ve manevi değerlerinin oluşmasında önemli bir yeri olduğu düşünülen Hayat Bilgisi dersinin ulusal değerlerin ve bu değerlerin program kazanımlarında yer alan toplam değerler içerisinde nasıl bir dağılım sergilediğinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu önem doğrultusunda bu araştırmada 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda ulusal değerlerin ne oranda yer aldığı belirlenmesi ve sınıf bazında yer alan ulusal değerle ilgili kazanımların hangi ulusal değerle ilişkili olduğu tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın modeli, inceleme dokümanı, araştırmanın verilerinin toplanması ve çözümlenmesine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Analitik araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada 2018 Hayat Bilgisi dersi öğretim programı içerisinde ulusal değerlere nasıl ve ne düzeyde yer verildiğini derinlemesine bir çözümleme yaparak belirlemek için doküman analizi kullanılmıştır. Analitik araştırmalar belgeler, kayıtlar ve de dokümanların olay, kavram, görüş, düşünce ve eserler açısından analizidir (McMillan, 2004; akt: Ersoy, 2015). Eğitim alanında üretilen araştırmalarda öğretim programları da doküman olarak kullanılabilir kaynaklar arasındadır (Şimşek, 2009).

İnceleme Dokümanı

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu araştırmanın dokümanını Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 yılında yenilenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı oluşturmaktadır. Hayat Bilgisi Dersi

Öğretim Programı'nın doküman olduğu araştırmada program içerisinde bulunan birinci, ikinci ve üçüncü sınıf Hayat Bilgisi dersi kazanımlarının tamamı incelenmiştir.

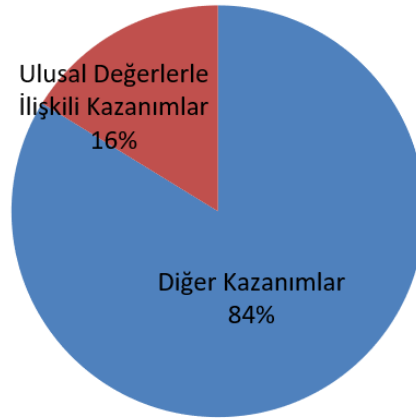
Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Öncelikle araştırmanın ölçütü olan ulusal değer kavramları kullanarak veri toplama aracı oluşturulmuştur. Ulusal değerlerle ilgili kavramlar Evin ve Kafadar'ın (2004) farklı alanlardan 20 uzman görüşü alarak yapmış olduğu çalışmadan alınmıştır. Söz konusu araştırmada araştırmacılar millet, devlet, vatan ordu, cumhuriyet, ulusal simgeler (ulusal marş, ulusal anıtlar, ulusal bayram, bayrak), kahramanlık, dil, gelenek ve görenek gibi kavramları "Ulusal Değerler" olarak kategorileştirmişlerdir. Araştırmanın dokümanı olan Hayat Bilgisi Dersi Programı kazanımlarının ulusal değerlerle ilişkisinin belirlenmesinde Evin ve Kafadar'ın (2004) sınıflamış olduğu kavramlar kod olarak kullanılmıştır. Ulusal değerlerle ilgili kazanımların her sınıf düzeyinde; ünitelerin içinde dağılımı, toplam kazanımların içerisindeki dağılımı ve ulusal değerlerin kendi kategorisi içerisindeki dağılımı belirlenmiştir. Ayrıca tüm sınıf düzeylerinde ulusal değerlerin kendi kategorisinde ve toplam kazanım içerisindeki dağılımı belirlenmiştir. Araştırmanın verileri tablo ve grafik kullanılarak sunulmuştur.

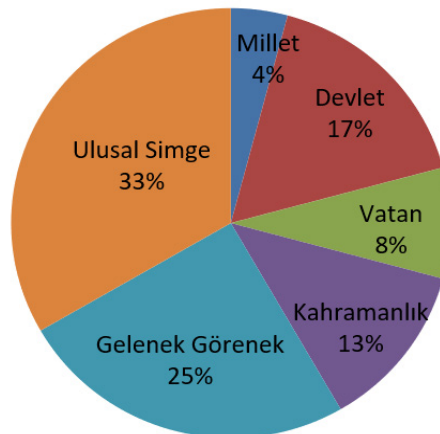
Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen veriler öncelikle genel bir bakışla Grafik 1 ve 2' de ele alınmıştır. Her sınıf düzeyindeki bulgulara ise ilgili alt başlıklarda tablo ve grafiklerle yer verilmektedir.

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değer kazanımlarının programdaki tüm kazanımlara oranı Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı içerisindeki tüm kazanımların ulusal değerlerle ilişkili kazanımlara oranı

Grafik 2. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların kendi içinde dağılımı

2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programını 1. 2. ve 3. sınıf düzeyinde var olan ulusal değerlerin dağılımına bakıldığında; bu değerlerin sırasıyla %33 oranla ulusal simge, %25 oranla gelenek görenek, %17 oranla devlet, %13 oranla kahramanlık, %8 oranla vatan ve %4 oranla millet değerleri olduğu görülmektedir. Cumhuriyet, ordu ve dil değerleri ile ilgili kazanımların bulunmadığı da elde edilen bir diğer bulgudur.

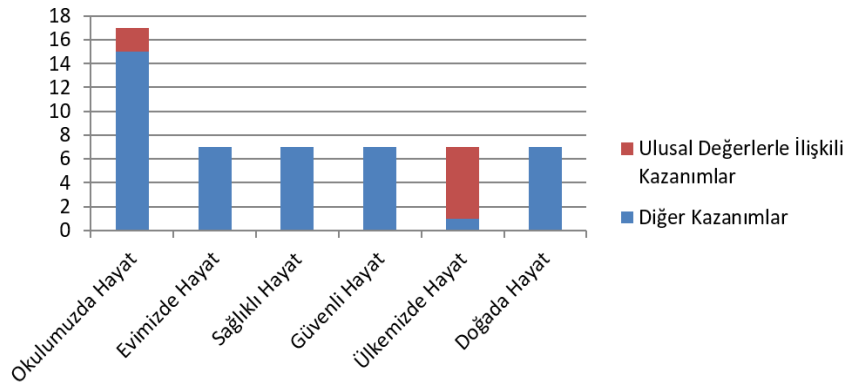
Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ulusal Değerlere İlişkin Bulgular

Tablo 1. Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Ulusal Değer Kazanımları ve Kazanımların İlişkili Olduğu Ulusal Değer*

Ünite	Kazanım Numarası	Kazanım	İlişkili Olduğu Ulusal Değer
Okulumuzda Hayat	HB.1.1.6	Bayrak töreninde nasıl davranılması gerektiğini kavrar.	Ulusal Simge
	HB.1.1.5	Sınıf içerisindeki ders araç gereçleriyle şeref köşesini tanır.	Ulusal Simge
Ülkemizde Hayat	H.B.1.5.2	Yakın çevresindeki tarihi, doğal ve turistik yerleri fark eder.	Ulusal Simge
	H.B.1.5.3	Ülkemizin genel özelliklerini tanır.	Vatan
	H.B.1.5.4	Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder.	Gelenek ve Görenek
	HB.1.5.5.	Atatürk'ün hayatını bilir.	Kahramanlık
	HB.1.5.6.	Millî gün, bayram, tören ve kutlamalara katılmaya istekli olur.	Ulusal Simge
	HB.1.5.7.	Dinî gün ve bayram kutlamalarına istekle katılır.	Gelenek ve Görenek

* Ünite kazanım isimleri, kazanım numaraları ve kazanım ifadeleri MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı <http://mufturat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> internet adresinden alınmıştır.

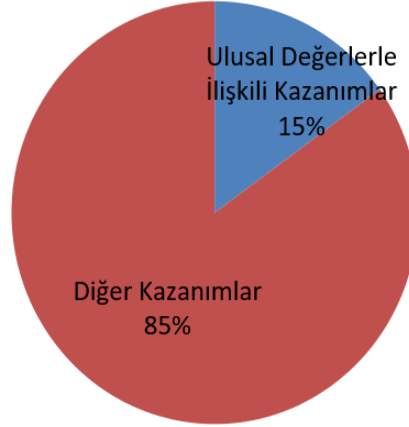
Tablo 1’de Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Programı’nda yer alan kazanımlar yer almaktadır. Görüldüğü gibi 17 kazanımı olan “Okulumuzda Hayat” ünitesinde yer alan kazanımların iki tanesi ulusal değerler ile ilişkilidir. Toplamda yedi kazanımı olan “Ülkemizde Hayat” ünitesinin ise altı kazanımı ulusal değerler ile ilişkilidir. Bu kazanımların üçü ulusal simge, ikisi gelenek görenek, biri kahramanlık ve bir diğeri de vatanla ilgili ulusal değerlerdir.

Grafik 3. Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların ünitelere göre dağılımı

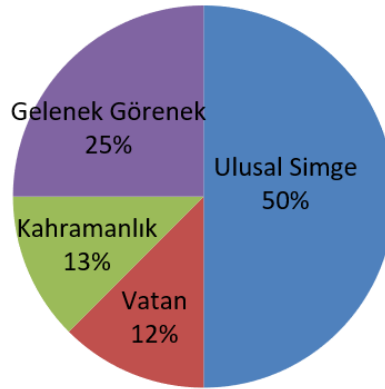
Grafik 3’ te görüldüğü gibi Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda altı ünite ve altı üniteye ait toplamda 53 kazanım vardır. “Okulumuzda Hayat” ünitesinde 17, “Evimizde Hayat” ünitesinde yedi, “Sağlıklı Hayat” ünitesinde yedi, “Güvenli Hayat” ünitesinde yedi “Ülkemizde Hayat” ünitesinde yedi ve “Doğada Hayat” ünitesinde sekiz kazanım vardır. En fazla kazanıma sahip ünite “Okulumuzda Hayat” ünitesidir. “Okulumuzda Hayat” ünitesinde yer alan 17 kazanımdan iki tanesi ulusal değerlerle ilişkilidir. “Ülkemizde Hayat” ünitesinde yer alan yedi kazanımdan altısı ulusal değerler ile ilişkilidir.

“Evimizde Hayat, Sağlıklı Hayat, Güvenli Hayat” ve “Doğada Hayat” ünitelerinde ise ulusal değerlerle ilişkili kazanım yer almamıştır. Birinci sınıf Hayat Bilgisi dersinde yer alan toplam kazanımlar içinde ulusal değerler ile ilgili kazanımların dağılımı Grafik 4’te verilmiştir.

Grafik 4. Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların toplam kazanımlara oranı

Grafik 4’te de görüldüğü gibi birinci sınıf Hayat Bilgisi dersi Öğretim Programı’nda yer alan 53 kazanımın %15’inin bir diğer anlatımla; birinci sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan 53 kazanım içerisinde sadece sekiz kazanımın ulusal değerlerle ilgili olduğu görülmektedir.

Grafik 5. Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların kendi içinde dağılımı

Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı içinde yer alan ulusal değerlerin %50 oranla en fazlası ulusal simge değeri, %25’i gelenek görenek değeri, %12’si vatan değeri ve %13’ü kahramanlık değeri. Grafik 5’te de görüldüğü gibi millet, dil, devlet, ordu, cumhuriyet değerleri ile ilişkili kazanım bulunmamaktadır.

İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ulusal Değerlere İlişkin Bulgular

Tablo 2’de “Ülkemizde Hayat” ünitesinde yer alan ulusal değerlerle ilgili kazanımlar görülmektedir. Bu kazanımların üçü ulusal simge, ikisi gelenek görenek, biri kahramanlık ve bir diğeri de vatanla ilgili ulusal değerlerdir.

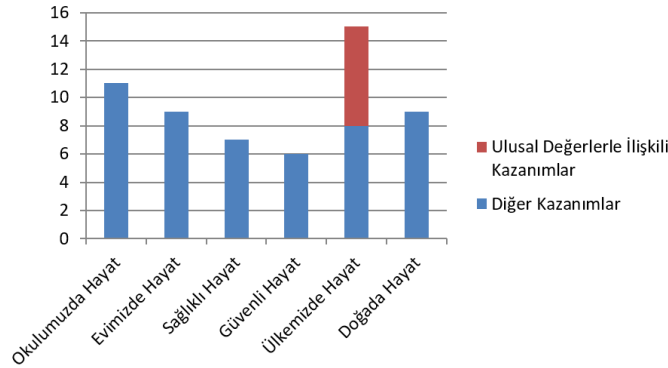
Grafik 6’ da görüldüğü gibi İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda toplamda 50 kazanım vardır. Kazanımların ünitelere göre dağılımı ise şu şekildedir; “Okulumuzda Hayat” ünitesinde 15, “Evimizde Hayat” ünitesinde dokuz, “Sağlıklı Hayat” ünitesinde yedi, “Güvenli Hayat” ünitesinde altı,

“Ülkemizde Hayat” ünitesinde sekiz ve “Doğada Hayat” ünitesinde dokuz kazanım vardır. “Ülkemizde Hayat” ünitesinde yer alan sekiz kazanımdan yedisi ulusal değerler ile ilişkilidir. “Okulumuzda Hayat, Evimizde Hayat, Sağlıklı Hayat, Güvenli Hayat” ve “Doğada Hayat” ünitelerinde ise ulusal değerlerle ilişkili kazanım yer almamıştır. 2. Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan 50 kazanım içerisinde yedi kazanım ulusal değerlerle ilişkilidir.

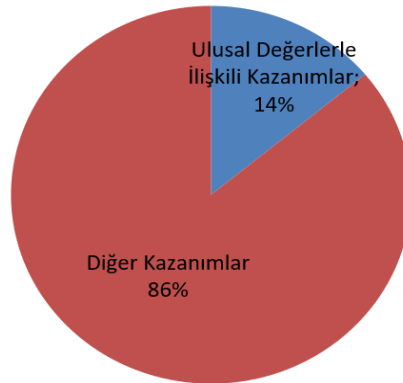
Tablo 2. İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Ulusal Değer Kazanımları ve Kazanımların İlişkili Olduğu Ulusal Değer*

Ünite	Kazanım Numarası	Kazanım	İlişkili Olduğu Ulusal Değer
Ülkemizde Hayat	HB.2.5.1.	Harita ve küre üzerinde ülkesini, başkentini ve yaşadığı yeri gösterir.	Vatan
	HB.2.5.2	Türk bayrağının ve İstiklâl Marşı’nın vatani ve milleti için önemini fark eder.	Ulusal Simge
	HB.2.5.3.	Atatürk’ün çocukluğunu araştırır.	Kahramanlık
	HB.2.5.4	Millî gün ve bayramların önemini kavrar.	Ulusal Simge
	HB.2.5.5.	Dinî gün ve bayramların önemini kavrar.	Gelenek Görenek
	HB.2.5.6.	Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.	Ulusal Simge
	HB.2.5.7.	Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar.	Gelenek Görenek
	HB.1.5.7.	Dinî gün ve bayram kutlamalarına istekle katılır.	Gelenek ve Görenek

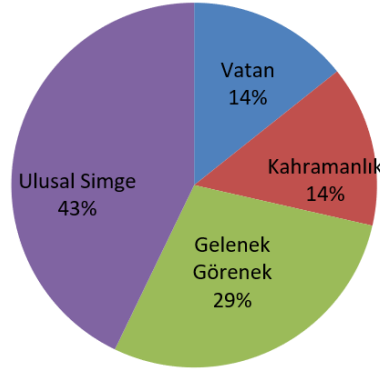
* Ünite kazanım isimleri, kazanım numaraları ve kazanım ifadeleri MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> internet adresinden alınmıştır.

Grafik 6. İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda ulusal değerlerle ilişkili kazanımların ünitelere göre dağılımı

Grafik 7. İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların toplam kazanımlara oranı

Grafik 8. İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların kendi içinde dağılımı

İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı içinde yer alan ulusal değerlerin %43'ü ulusal simge değeri, %29 gelenek görenek değeri, %14 vatan değeri ve %14 kahramanlık değerine aittir. Millet, dil, devlet, ordu, cumhuriyet değerleri ile ilişkili kazanım bulunmamaktadır.

Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ulusal Değerlere İlişkin Bulgular

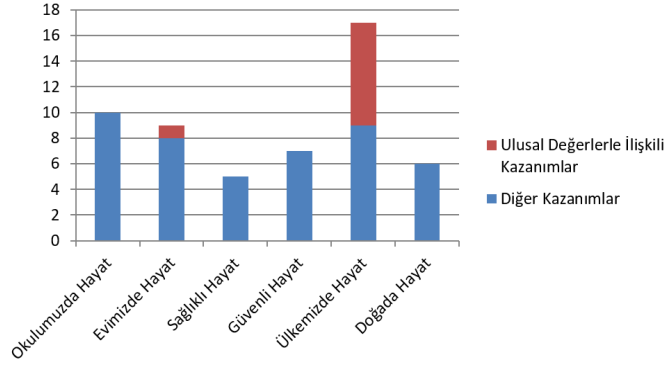
Tablo 3. Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Ulusal Değer Kazanımları ve Kazanımların İlişkili Olduğu Ulusal Değer*

Ünite	Kazanım Numarası	Kazanım	İlişkili Olduğu Ulusal Değer
Evimizde Hayat	HB.3.2.2.	Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir.	Gelenek Görenek
	HB.3.5.1.	Yakın çevresinde bulunan yönetim birimlerini ve yöneticilerini tanır.	Devlet
	HB.3.5.2.	Ülkemizin yönetim şeklini açıklar.	Devlet
	HB.3.5.3.	Yakın çevresinde yer alan tarihi, doğal ve turistik yerlerin özelliklerini tanır.	Ulusal Simge
Ülkemizde Hayat	HB.3.5.4.	Ülkesinin gelişmesi ile kendi görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi arasında ilişki kurar.	Devlet
	HB.3.5.6.	Millî birlik ve beraberliğin toplum hayatına katkılarını araştırır.	Millet
	HB.3.5.7.	Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır.	Gelenek Görenek
	HB.3.5.8.	Atatürk'ün kişilik özelliklerini araştırır.	Kahramanlık
	HB.3.5.9.	Yaptığı çalışmalarla ülkemize katkıda bulunmuş kişileri araştırır.	Devlet

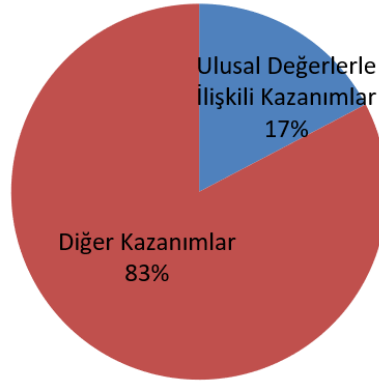
* Ünite kazanım isimleri, kazanım numaraları ve kazanım ifadeleri MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> internet adresinden alınmıştır.

Tablo 3'te "Ülkemizde Hayat" ve "Evimizde Hayat" ünitesinde yer alan ulusal değerlerle ilgili kazanımlar görülmektedir. "Ülkemizde Hayat" ünitesindeki kazanımların dördü devlet, biri millet, bir kahramanlık, biri ulusal simge biri de gelenek ve görenek ile ilgilidir. "Evimizde Hayat" ünitesinde yer alan ulusal değerle ilgili tek kazanımın da gelenek görenek olduğu belirlenmiştir.

Aşağıdaki grafikte 45 kazanımı bulunan 3. Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nın en fazla kazanıma sahip ünitesinin 10 kazanımla "Okulumuzda Hayat" ünitesi olduğunu bunu sırasıyla, dokuz kazanımla "Ülkemizde hayat", sekiz kazanımla "Evimizde Hayat", yedi kazanımla "Güvenli Hayat", altı kazanımla "Doğada Hayat" ve beş kazanımla "Sağlıklı Hayat" ünitesinin takip ettiği görülmektedir. "Ülkemizde Hayat" ünitesinde ise yer alan dokuz kazanımdan sekizinin ulusal değer, "Evimizde Hayat" ünitesinde yer alan sekiz kazanımdan birinin ulusal değer olduğu belirlenmiştir. Buna karşın "Okulumuzda Hayat, Sağlıklı Hayat, Güvenli Hayat ve Doğada Hayat" ünitelerinde ise ulusal değerlerle ilişkili kazanım yer almamıştır.

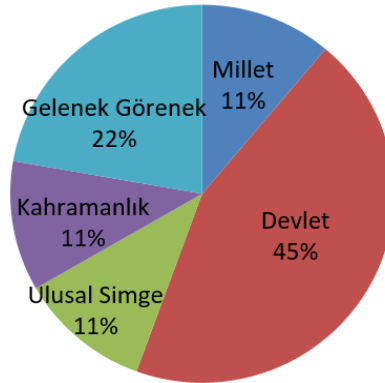

Grafik 9. Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların ünitelere göre dağılımı

Grafik 10. Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların toplam kazanımlara oranı

Grafik 10 Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda kazanımların sadece %17'sinin ulusal değer olduğunu göstermektedir.

Grafik 11. Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların kendi içinde dağılımı

Grafik 11'de Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Öğretim Programı içinde yer alan ulusal simgelerin dağılımına bakıldığında ikinci ve birinci sınıflarda yer almayan ulusal değerlere yer verildiği görülmektedir. Bu değerlerden en yüksek orana sahip olan değer %50 oranla devlet olduğu tespit edilmiştir. Devlet değerini %25 ile gelenek görenek, %13 ile ulusal simge ve %12 millet ile takip etmektedir. Buna karşın ulusal değerlerle ilgili kazanımlarda vatan, kahramanlık, cumhuriyet, ordu, dile yer verilmemiştir.

Sonuç ve Tartışma

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Hayat Bilgisi dersleriyle öğrencilerin yaşadıkları doğayı tanıması ve toplumla bütünleşmesi, yaşadığı çevreye etkin uyumu, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı, zihinsel açıdan güçlü olmalarının sağlanması amaçlanmış, ulusuna bağlı ancak insani evrensel değerlerle bütünleşmiş, ulusal ve evrensel değerlerle donanmış olarak yetiştirilmeleri planlanmıştır (Sabancı ve Şahin, 2005; akt: Narin, 2007). Küreselleşen dünyanın gereği olarak fertlerin kendi ülkesinin değerlerini içselleştirmesi ve bu ulusal değerleri tanımalarının yanında evrensel değerlere de dikkat etmesi bir gerekliliktir (Yaşar ve diğerleri, 2015).

Araştırmanın amacı doğrultusunda 2018 yılında yenilenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan birinci sınıfta 53, ikinci sınıfta 50 ve üçüncü sınıfta 45 olmak üzere toplamda 148 kazanım üzerinde yapılan incelemede; bu kazanımlardan sadece 24'ünün (%16) ulusal değerlerle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ulusal değerlere yönelik kazanım sayısının oldukça az olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca ulusal değerlerle ilgili bu kazanımların sadece iki üniteyle sınırlı olduğu da elde edilen bir diğer sonuçtur. Gözütok'un 2010 yılında yapmış olduğu araştırmada, 2005 ve 2009 Hayat Bilgisi dersi öğretim programında yer alan kazanımların ulusal değerlerle ilişkisinin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Avcı ve Kayabaşı (2018) çalışmalarında 1938'den 2018 yılına kadar uygulanan Hayat Bilgisi öğretim programlarının amaçları incelenmiştir., Araştırmalarında 2015 ve 2018 İlkokul Programı Hayat Bilgisi dersinin amaçlarında önceki programların aksine milli, manevi ve insani değerler, ailevi değerler ve toplumsal değerler gibi daha genel ifadelerle değerlere yer verildiği tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada önceki programlara göre 2018 programında değerlere genel ifadelerle yer verildiği belirtilmiş olup, yapılan bu araştırmada da ulusal değerlerle ilgili kazanımlara belirli ünitelerde yüzeysel olarak yer verildiği tespit edilmiştir.

Araştırma sonucuna göre Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda ulusal değerlerin; sekiz ulusal simge (birinci sınıfta dört, ikinci sınıfta üç, üçüncü sınıfta bir tane), altı gelenek görenek (bir, iki ve üçüncü sınıfta ikişer tane), dört devlet (üçüncü sınıf), iki vatan (bir ve ikinci sınıfta birer tane), iki kahramanlık (birinci ikinci ve üçüncü sınıfta birer tane) ve bir de millet (üçüncü sınıf) şeklinde dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu dağılım gelenek göreneklerle ilgili kazanımlar dışındaki ulusal değer kazanımlarının sınıf düzeyinde dengeli dağılmadığını göstermektedir. Ulusal değer ifade eden kazanımların %33'ünün ulusal marş, ulusal anıtlar, ulusal bayram ve bayrak gibi ulusal simge unsurları oluşturmaktadır. Sıralanan unsurlar somut ve öğrencilerin birçok duyusuna hitap etmektedir. Bu unsurların öğrencilerin birçok duyusuna hitap etmesi, öğrenciler tarafından ilgili ulusal değerlerin daha kolay kavraması kolaylaştırıcaktır. Bu nedenle ulusal simge unsurlarının ders kapsamında daha çok yer almasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte üç sınıf düzeyindeki kazanımlarda ordu, cumhuriyet ve dil ile ilgili ulusal değer ifadelerinin kazanımlarda yer almadığı tespit edilmiştir.

Ulusal marşımız, milli bayramlarımız, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bayrağımız her sınıf düzeyinde farklı kazanım basamağında tekrarlayan şekilde yer almıştır. Bununla birlikte sınıflar düzeyinde ulusal değerlerle ilişkili kazanımların aynı cümlelerle ifade edildiği sonucuna varılmıştır. Dönmez'in (2006) ifadesi ile öğretmenler tarafından derslerde kazandırılacak olan değerlerin, öğrencilere somut olarak gösterilmesi için elverişli bir araç olarak kullanılabilecek değerleri bünyelerinde barındıran topluma örnek kişilikler, yani liderler, kahramanlar, komutanlar, sanatçılar, eğitimciler vb. bu alanda kullanılabilecek en önemli eğitimsel değerler durumundadırlar. Ulusal değerlerle ilişkili kazanımlardan kahramanlık unsurunu içeren kazanımlar savaş meydanlarında kahramanca mücadele vermiş ülkemizin kurtuluşunu sağlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile ilgilidir. Atatürk ile ilişkili kazanımlar birinci sınıf programında "Atatürk'ün hayatını bilir.", ikinci sınıf programında "Atatürk'ün çocukluğunu araştırır." ve üçüncü sınıf programında "Atatürk'ün kişilik özelliklerini araştırır." kazanımları ile yer almaktadır. Atatürk ile ilgili kazanımlar her sınıf düzeyinde mevcut olsa da bu kazanımların sayılarının artırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bir önceki Hayat Bilgisi öğretim programı ile ilgili yapılan bir başka araştırmada Tay ve Baş (2015) 2015 Hayat Bilgisi öğretim programında Atatürkçülük konu ve kazanımlarının programda yer almadığını tespit etmiştir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı'nda kahramanlık gösteren kişilere de yer verilmesi tarih, millet ve vatan sevgisinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Birinci sınıf programında bayrak törenleri ile ilgili kazanım bulunmaktayken, ikinci sınıf programında Türk Bayrağı ve İstiklal Marşı ile ilgili kazanım bulunmaktadır. Üçüncü sınıfta ise bayrak ve İstiklal Marşı ile doğrudan ilişkili kazanım bulunmamaktadır. Yiğittir'in (2010) yaptığı araştırmada ilköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerlerde bayrağa ve İstiklal Marşı'na saygı değerinin velilerin tercihinde ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.

Dini gün ve bayramlarla özleşmiş el öpme, erken kalkma, şeker dağıtma vb. gelenek ve göreneklerimiz vardır. Gelenek ve göreneklerimiz araştırmaya kriter olan ulusal değerlerimiz içerisinde olduğu için dini gün ve bayramlarla ilgili kazanımlar ulusal değerler içerisinde belirtilmiştir. Birinci sınıf programında “Dini gün ve bayram kutlamalarına istekle katılır.” kazanım ifadesi ve ikinci sınıfta ise “Dini gün ve bayramların önemini kavrar.” kazanım ifadesi bulunmaktadır. Üçüncü sınıf programında ise dini gün ve bayramlarla ilişkili kazanım ifadesi yer almamaktadır.

Hayat Bilgisi öğretim programı içeriğindeki kazanımlarda ulusal değerlerden olan cumhuriyet, ordu ve dil unsurlarına rastlanmamıştır. Program içerisindeki kazanımlarda cumhuriyet, ordu ve dil unsurlarına da yer verilebilir. Göçer’in (2003) yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, dilin gelişimi için kültürün, kültürel unsurların kabul görüp yayılması için de dilin aracılığının vazgeçilmezliği vurgulanmıştır. Ulusal değerlerimizden olan dilin kültürümüzün gelişimine katkı sağladığı ortadadır.

Öneriler

Bu araştırma 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerin varlığını ve bu değerlerin dağılımını belirlemek üzere yapılmıştır. Yapılacak araştırmalarda geçmişten günümüze Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında yer alan ulusal değerlerin tespiti ve karşılaştırması yapılarak hazırlanacak programlar içerisinde yer alması gereken ulusal değerlerin tespiti yapılabilir.

Evin ve Kafadar (2014)’ün yapmış olduğu araştırmada kategori edilen ulusal değerlere göre incelenen 2018 Hayat Bilgisi Dersi Programı kazanımları içerisinde cumhuriyet, ordu ve dil ile ilgili kazanımların yer almadığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan insanlar için önemli olduğu düşünülen cumhuriyet, ordu ve dil kavramlarına gelecekte hazırlanacak olan program içerisinde yer verilebilir.

Araştırmanın konusunu oluşturan 2018 Hayat Bilgisi Öğretim programı içerisinde yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların; 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve Hayat Bilgisi dersi öğretim programının amaçlarında belirtilen unsurlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ancak Hayat Bilgisi dersi kazanımları içerisinde yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Bundan sonra hazırlanacak olan programlarda ulusal değerlerle ilişkili kazanımların sayı olarak artırılması önerilebilir.

Hangi ulusal değer hangi sınıf düzeyinde verilebileceğine yönelik bir çalışma yapılarak; 2018 Hayat Bilgisi öğretim programı içerisinde yer alan ulusal değerlerin kendi içindeki dağılımı da göz önünde bulundurularak, gelecekte tasarlanacak öğretim programında yer alması gereken ulusal değerlerle ilişkili kazanımlar öğrencilerin bilişsel ve duygusal gelişimi dikkate alınarak programa konulabilir.

Uygulamaya dönük olarak ise ulusal değerlerle ilgili kazanımların ünite ve sınıf bazında eşit dağılımları önerilebilir.

2018 yılında yenilenen Hayat Bilgisi Programı öncesinde 2017 yılında taslak halinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu internet sitesinde yayınlanmıştır. Yayınlanan taslak program öğretmen ve veli görüşüne açılmıştır. Bakanlığın veli görüşünü önemseyeceği düşünülürse Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ulusal değerlerle ilgili kazanımlar ve bu kazanımların dağılımına ilişkin öğretmen ve veli görüşleri alınarak programda görüş ve öneriler yönünde düzenlemelerin yapılacağı çalışmalar yapılabilir.

Yapılan araştırmada öğrencilerin günlük hayatları ile ilişki kurabilecekleri Türk Bayrağı ve İstiklal Marşı ile ilgili kazanımların üçüncü sınıf düzeyinde olmadığı tespit edilmiştir. Ulusoy’un (2016) belirttiği gibi öğretim programlarının referans alınarak öğretmenler tarafından değer bildiren kavramların öğrencilere aktarılması ile öğrencilerin değerleri günlük hayatlarında içselleştirerek davranışa dönüştürmelerini beklemek ütopyik bir bakış açısidir. Bu nedenle gelecekte hazırlanacak olan programlarda öğrencilerin günlük hayatları ile ilişkili değerlerin dikkate alındığı etkinliklerin düzenlenmesine imkan verebilecek kazanımlar programda yer alabilir. Bir sonraki program hazırlama sürecinde 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı içerisinde yer alan ulusal değerlerle ilişkili kazanımların öğrencilerin günlük yaşamlarıyla ilişki düzeyi ve kazanımların öğrencilere kazandırılma düzeyinin belirleneceği araştırmalar yapılabilir.

Değerlerin öğrencilere kazanmasını kolaylaştıracak unsurlar vardır. Öğretmenin, dersi işlerken kullandığı yöntem ve teknikler, istenilen değerlerin, öğrenciler tarafından özümsemesini kolaylaştırabilir (Fidan, 2009). Değerlerin içselleştirilmesinde öğrencilerin gerçek yaşamlarında yaparak yaşayarak uygulamalar yapması fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altunay, E., & Yalçınkaya, M. (2011). Öğretmen adaylarının bilgi toplumunda değerlere ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(1), 5-28.
- Avcı, E., & Kayabaşı, E. S. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının amaçlarındaki değerlerin içerik analizi (1936-2018). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 27-56.
- Aydın, M. (2005). *Ailede çocuğun ahlak eğitimi*. İstanbul: Dem.
- Aydın, M. Z., & Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Bayram, T., & Yıldırım. (2009). Sosyal bilgiler dergisinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem.
- Cüro, E., & Gömleksiz, N. M. (2011). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 15(2), 25-38.
- Çonoğlu, S. (2014, Haziran). Govşudav'un ferman romanında milli kimliğin yeniden inşası sürecinde milli kültür unsurları. *Bilig Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Demircioğlu, H. İ., & Tokdemir, A. M. (2008). Değerlerin oluşturma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi*, 6(15), 69-88.
- Dönmez, C. (2006). Değerler eğitiminde kahramanların kullanımına bir örnek: Mustafa Kemal Atatürk. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 113-133.
- Ercan, İ. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programında ulusal ve evrensel değerler* (Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, A. (2015). Doktora öğrencilerinin ilk nitel araştırma deneyimlerinin günlükler aracılığıyla incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(5), 549.
- Evin, İ., & Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal Bilgiler programının ve ders Kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Fidan, N. K. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Göçer, A. (2003). Türkçe öğretmeni adaylarının dil kültür ilişkisi üzerine görüşleri: fenomenolojik bir araştırma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 25-38.
- Gözütok, F. D. (2010). Milli eğitim, çocuklara ulusal değerleri kaandırmaktan neden vazgeçiyor? *İlköğretim Online Dergisi*, 9(2), 1-18.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği.
- Güventürk, F. (2017). *İnsan ve temel değerler*. İzmir: Birleşik Matbacılık.

- Kolaç, E. (2010). Hacı beктаşı veli, mevlana ve yunus felsefesiyle türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1(55), 193-208.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973, 06 14). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. 02 15, 2019 tarihinde Meb Mevzuat: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. 2018 tarihinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> adresinden alındı
- Özbyay, M. (2002). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretimi. *Türk Dili*, 602, 112-120.
- Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Somuncu, S. (2010). İlköğretim türkçe ders kitaplarındaki edebi metinlerin içerdiği evrensel değerlere ve metin seçimine ilişkin bazı tespitler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 1(24), 193-219.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 35-51.
- Tay, B., & Baş, M. (2015). 2009 ve 2015 Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 341-374.
- Tay, B., & Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1499-1542.
- Ulusoy, K. (2016). Tarih öğretmenlerine göre türkiye’de birlik beraberliğin güçlenmesi ve uzlaşma kültürünün geliştirilmesi sürecinde gerekli olan ortak değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(32), 103-126.
- Yaşar, Ş., Kasa, B., & Bayır, Ö. G. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerine göre değerlerin ulusal ve evrensel olarak sınıflandırılması. *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 10(3), 581-600.
- Yığıttir, S. (2010). İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 207-223.
- Yücel, H. A. (1993). *İyi vatandaş iyi insan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi .